

Sokol stěhovavý v Moravském krasu

René Bedan, Olga Svobodová, Antonín Krása

Moravský kras je přírodně a druhově nesmírně bohatou oblastí, v níž kromě mnoha dalších zvířecích klenotů opět nechybí ani sokol stěhovavý. Trvalo to sice skoro

50 let, ale nedávno se vrátil, usadil a hojně rozmnožil. A jako v případě jiných druhů provází výskyt sokolů v CHKO Moravský kras řada zajímavostí.

Samice na hnízdišti na Býčí skále. Foto René Bedan

Trocha historie

V minulosti tu běžně hnízdily 3–4 páry sokolů, ale po roce 1957 odsud zejména v důsledku používání DDT zmizeli. Ojedinelé hnízdění tu sice bylo pozorováno ještě v roce 1968, ale od té doby po dlouhá desetiletí nic. Již v devadesátých letech se přitom začala situace hnízdní populace sokolů v Česku zlepšovat, ale na Moravě se to neprojevalo. Mezi lety 1993–2003 tu proto probíhala reintrodukce, při níž bylo vypuštěno 26 uměle odchovaných jedinců, 16 samců a 10 samic. Všechna mláďata byla okroužkována a od roku 1998 také vybavena vysílačkami. Žádný z vypuštěných sokolů se zde však neusadil, a vypouštění tak k opětovnému osídlení oblasti nevedlo. Díky vysílačce se ale podařilo prokázat odlovení jednoho sokola jestřábem lesním a v Německu našli kroužkovanou samici sraženou autem. O osudu ostatních jedinců ale nejsou kromě několika pozorovaných přeletů k dispozici žádné informace.

Návrat v souvislostech

V roce 2016 však došlo k pozitivní změně. První pár se objevil v NPR Vývěry Punkvy a jeho hnízdění bylo úspěšné, protože odchoval tři mláďata. Druhý pár zahnízdil na stěně nad jeskyní Býčí skálou hned v následujícím roce 2017 a povedlo se mu vyvést jedno mládě. Třetí pár pak přibyl v roce 2022 a usadil se relativně nedaleko od prvního páru opět v NPR Vývěry Punkvy. Hnízdění se ten rok povedlo všem třem párům, přičemž ten nejnovější vyvedl dvě mláďata. Poslední tři roky se tu tedy zdržují a rozmnožují 3 páry sokolů, což odpovídá situaci před kolapsem zdejší populace.

Návrat sokolů s sebou ale přinesl nutnost řešení nových problémů, které souvisejí s návštěvností CHKO a rizikem nežádoucího rušení. V případě prvního páru ještě nebylo nutné přijímat žádná opatření a hnízdění bylo tajeno, protože to bylo kvůli odlehlosti hnízda možné. Ale když se další rok sokoli usadili na Býčí skále, bylo již nutné to řešit, protože jde o turisticky velmi exponovanou lokalitu. Začali jsme se tak zabývat právní i praktickou stránkou věci, ať už šlo o opatření v terénu, nebo přesun některých plánovaných akcí mimo dobu hnízdění sokolů.

Do našich aktivit jsme přitom od počátku výrazně zapojili stráž přírody. Kolegové se zapojili jak do vyznačování oblasti se zákazem vstupu, tak do následné kontroly a vymáhání nastavených omezení. Většina návštěvníků byla chápavá, ale

Vyvedená mláďata bojují v NPR Vývěry Punkvy o potravu. Foto René Bedan

občas byli strážci nuceni ukládat pokuty. To se přitom ukazuje jako nezbytná součást opatření, protože někteří lidé ničemu jinému nerozumí. A právě proto je nutné, aby byli k dispozici lidé s potřebnými pravomocemi, které strážci přírody mají. Za jejich obrovské úsilí jim přitom musíme poděkovat.

V dalších letech už to pak probíhalo snadněji, protože jsme byli připraveni a měli zkušenosti. V letošním roce nám ale sokoli na Býčí skále udělali čáru přes rozpočet. Opět zde sice tokali a pářili se, ale k usednutí se neměli. Nakonec ale zahnízdili, jenže poprvé po 7 letech na jiném místě, když vyměnili Býčí skálu za stěnu nad nedalekou jeskyní Jáchymkou. Tam se sice běžně pohybuje méně lidí, jenže sokolí pár se usadil o to blíže k turistické stezce. Právně čisté řešení tak už nebylo z časových důvodů možné, ale zvolili jsme takové, které se ukázalo jako funkční: stezku jsme v dotčeném úseku dočasně přeměrovali. A odměnou nám byla 4 vyvedená mláďata.

Hnízdní úspěšnost

Za posledních 9 let, kdy jsou sokoli v Moravském krasu opět přítomní, zahnízdili v 19 případech, z nichž bylo 15 úspěšných a pouze 4 neúspěšné. Za tu dobu vyvedli celkem 40 mláďat. Nejúspěšnější byl rok 2018, kdy z každého ze dvou tehdejších hnízd vylétla 4 mláďata. K prvnímu neúspěšnému hnízdění pak došlo teprve o rok později, v roce 2019. Tři mláďata z hnízda v NPR Vývěry Punkvy těsně před vylétnutím tehdy posloužila jako potravina pro mláďata výra velkého, hnízdíciho cca 700 metrů daleko. Podobná situace se pak naštěstí neopakovala až do roku 2023.

Loňský rok se ale ukázal jako zatím nejhorší, protože vyvedením mláďat neskončilo ani jedno ze tří hnízdění. Nejdříve skončilo to na Býčí skále, kde samice opustila snůšku. Dvě vejce byla nalezena rozbitá pod hnízdem s již dosti vyvinutými mláďaty, další dvě zůstala na hnízdě. Důvod tohoto jednání není jasný, ale v úvahu připadá několik možností: predace samce, konkurence

Skalní výstupek nad jeskyní Býčí skála, na němž hnízdil jeden ze sokolích párů tři roky po sobě.

Foto Antonín Krása

v rámci druhu, nemoc, porucha chování nebo rušení (mj. kolem poměrně často přelétají armádní vrtulníky). V NPR Vývěry Punkvy pak z obou hnízd zmizela různě vyvinutá mláďata. V jednom případě se opět potvrdila predace výrem velkým doložená nálezem zbytků mláďat ve výřím hnízdě. Ve druhém případě zmizela mláďata ještě v prachovém peří, ale jejich zbytky se dohledat nepodařilo.

Na rozdíl od některých jiných oblastí (např. Jeseníky) ale u nás sokolí mláďata na hnízdech nekroužkujeme. To je dáno hlavně jejich špatnou dostupností a také rizikem zranění mláďat padajícími kameny, pokud by někdo do hnízda slaňoval. Kvůli tomu nám ale chybí informace o tom, zda se tu zde narozená mláďata zdržují i v dalších letech, zda se zapojila do hnízdění, případně kam se vydala. Což jsou v kontextu odečtu dvojice velmi zajímavých kroužků u zde hnízdících ptáků (viz box) velmi důležité otázky. V budoucnu tedy, pokud to konkrétní podmínky dovolí, zkusíme okroužkovat i nějaké ze sokolích mláďat u nás.

Několik zajímavostí

Postupné přibývání sokolů s sebou ale začalo přinášet i první negativní interakce mezi nimi. Nejpozději od roku 2022 začalo docházet k soubojům, jejichž intenzita se časem zvyšovala. A nezůstalo bohužel jen u soubojů, ale v jejich důsledku zde minimálně dva sokoli zemřeli. Prvním byl nejspíše samec objevený v polovině října 2022 v hnízdní dutině na Býčí skále, kterého se ale podařilo vyndat až na počátku ledna 2023. A nedlouho poté, v únoru 2023, byla v NPR Vývěry Punkvy nalezena čerstvě usmrčená samice s přetrženou krkavicí. V obou případech jsme nechali udělat rentgen i toxikologickou analýzu, ale jejich výsledky byly negativní. Úmrtí tak byla poměrně jasně důsledkem vzájemných soubojů. To je sice na jednu stranu smutné, na druhou to ale ukazuje, že samoregulační mechanismy uvnitř zdejší populace fungují.

Zajímavé pak bude sledovat interakci populace v krasu s nově vzniklou urbánní populací v Brně. Vzdálenost od hnízda na Býčí skále k hnízdišti

ZAJÍMAVÉ ODEČTY KROUŽKŮ HNÍZDÍCÍCH SOKOLŮ

Rok 2016 nebyl zajímavý jen prvním úspěšným hnízděním sokolů po 50–60 letech, ale také tím, jakými kroužky byla označena samice, která je odchovála. Na rozdíl od jiných případů v Česku, kdy kroužky svědčily o pronikání jedinců ze severozápadní Evropy, přiletěla tato samice z druhé strany. Sama totiž byla okroužkována v roce 2013 v maďarském pohoří Bükk (Bukové hory), což je zhruba 300 km jihovýchodním směrem. Nejdůležitějším sdělením je ale právě to, že šlo o prvního doloženého jedince, který k nám zavítal z tohoto směru.

Tato samice pak hnízdila v NPR Vývěry Punkvy od roku 2016 každoročně a vyvedla celkem 20 mláďat. Většina jejích hnízdění byla úspěšná, ale byla to právě ona, jejíž mláďata potkala v letech 2019 a 2023 predace výrem. A bohužel po oné druhé predaci mláďat zmizela i ona, protože od té doby nebyla pozorována. Její místo v páru ale hned v dalším roce zabrala jiná, neoznačená samice.

Pokud jde o přilet jedinců z jihovýchodu, nebyla tato samice posledním příkladem tohoto jevu. V roce 2023 se u dalšího páru v NPR Vývěry Punkvy objevil samec s oranžovým, tedy slovenským kroužkem s kódem E3. Hnízdící slovenský sokol přitom také nebyl doposud v ČR zaznamenán. Pár se slovenským samcem toho roku bohužel potomstvo nevyvedl, protože také jejich tři mláďata zhruba v polovině hnízdní péče zmizela. V roce 2024 už ale bylo jeho hnízdění úspěšné a vyvedl tři mláďata.

Uvedená hnízdní lokalita ale přinesla ještě jeden zajímavý údaj, a to vzdálenost mezi dvěma sokolími hnízdy. Zatímco v roce 2023 zahnízdil nový pár v NPR Vývěry Punkvy 2 km od hnízda maďarské samice, o rok dříve to bylo jen 900 m a z hnízda do hnízda bylo prakticky vidět. Faktem ale je, že tam v roce 2022 hnízdil jiný samec, který kroužky označený nebyl. Právě zde také došlo k nálezmu mrtvé samice v předjaří roku 2023, což potvrzuje údaj z literatury, která uvádí, že sokoli brání své teritorium do vzdálenosti jednoho kilometru od hnízda.

Žádný z dalších sokolů kroužky označen nebyl, což platí i pro pár/páry hnízdící na Býčí skále a nad jeskyní Jáchymkou.

PŘÁVNÍ SOUVISLOSTI

Pro formální ochranu hnízdění se tradičně používá opatření obecné povahy (OOP). Jde o užitečný právní nástroj, který má potenciál z důležitých ochrannářských důvodů omezovat široce uplatňované právo veřejnosti na přístup do krajiny.

Ustanovení § 87 odst. 1 písm. h) ZOPK stanoví, že fyzická osoba se dopustí přestupku tím, že nedodržuje omezení/zákaz vstupu vyhlášený podle § 64 ZOPK. Tato skutková podstata je tak zrcadlovým odrazem formálního omezení. Aplikace § 87 odst. 1 písm. c) ZOPK, dle něhož jde o přestupek FO též tehdy, zraňuje-li, chová bez povolení zvláště chráněné živočichy nebo ptáky nebo jinak nedovoleně zasahuje do jejich přirozeného vývoje, připadá pro ochranu hnízdění v úvahu spíše jen teoreticky. *Nedovolený zásah do přirozeného vývoje* je totiž složitá věc. Např. poodlétne-li samička v okamžiku, kdy turista prochází okolo, ale vrátí-li se, je udržitelný závěr o spáchání přestupku? K naplnění přestupku je zde nutnou

podmínkou nejen protiprávnost, ale právě i způsobení škodlivého následku. Teprve za to lze spravedlivě trestat. Souběžně je nutné se zamýšlet i nad příčinnou souvislostí mezi závadným jednáním a jeho následky. A prokázání příčinné souvislosti mezi působením procházejícího turistu a nedovoleným zásahem do přirozeného vývoje dravce je důkazně složité (nejde-li např. o zdokumentování horolezce stoupajícího záměrně ke hnízdu s krabíčkou na vejce).

Chceme-li tedy strážci přírody poskytnout neprůstřelný právní arzenál včetně možnosti pokutovat, nezbyvá než na základě vydaného OOP použít § 87 odst. 1 písm. h) ZOPK, tj. postih za nedovolený vstup. Legislativce si je nicméně nedostatku právní úpravy vědom a zpřesnění příslušných skutkových podstat se připravuje.

Jelikož si namísto tradičního hnízdiště na Býčí skále letos sokoli vybrali skálu nad Jáchymkou, bylo zřejmé, že vydat příslušné OOP letos nestihneme. Správní řád sice pro případy, kdy

hrozí vážná újma veřejnému zájmu (může jím být i ohrožení hnízdění kriticky ohroženého druhu), stanoví, že OOP může nabýt účinnosti již dnem vyvěšení. Jenže původní návrh dokumentu počítal s jinou hnízdní lokalitou. Možnost, že OOP může nabýt účinnosti, aniž by se vůbec zveřejňoval jeho návrh a bez jakéhokoli projednání s dotčenými orgány a osobami, správní řád obsahuje také. Jenže podmínkou použití zrychleného administrativního postupu je skutečnost, že tak výslovně stanoví zvláštní zákon. A v ZOPK možnost zefektivnění vydávání OOP zakotvenu nemáme. Ale poškozování přírody je vždy nutné předcházet, tak jsme se nevzdali a uplatnili právní princip předběžné opatrnosti, který je definován v § 13 zákona č. 17/1992 Sb., o životním prostředí: lze-li se zřetelem ke všem okolnostem předpokládat, že hrozí nebezpečí nevratného nebo závažného poškození životního prostředí, nesmí být pochybnost o tom, že k takovému poškození skutečně dojde, důvodem pro odklad opatření, jež mají poškození zabránit. A díky praktickým opatřením v terénu a obětavosti strážců tak letošní hnízdění bylo úspěšné.

na komíně teplárny v Brně na ulici Špitálka činí necelých 15 km vzdušnou čarou. A na jeden komín osazený budkou je vidět z jižní části krasu. Moravský kras je tím poměrně unikátní, protože zde sídlí přírodní a městská populace tak blízko od sebe. Městské sokolí populace sice přírodní hnízdiště prakticky neobsazují, kdežto opačně to problém není. Hrozí tu tedy riziko, že městské prostředí přitáhne sokoly z krasu, ale doufáme, že k tomu nedojde. A i proto je otázkou, zda je smysluplné v Brně vyvěšovat další budky, když tohle riziko existuje.

Monitoring v Moravském krasu ale ukázal i další věci. Poukázal třeba na schopnost druhu obsazovat lokality s velkou návštěvností, čehož je dokladem Býčí skála. Na ní se také ukázalo, že jinde běžné pravidlo každoročního střídání hnízd nemusí platit. Sokoli zde totiž nejprve tři a pak čtyři roky hnízdili vždy na úplně stejném místě. V prvním případě by to šlo vysvětlit povětrnostními vlivy, které mohly dostatečně účinně zbavovat hnízdo umístěné na skalním ostrohu nečistot a parazitů. Jenže ve druhém případě hnízdili čtyři roky ve stejné úzké skalní puklině, která není povětrnostním vlivům tolik přístupná. Navíc se tam zdržovali i přesto, že zde vyváděli méně mláďat než předtím venku. Dále se ukázalo, a to na obou místech, že čím více let pár na lokalitě hnízdil, tím byl jeho jarní tok slabší.

Slovenský samec na hnízdišti s mláďaty. Foto René Bedan

Za zmínku pak stojí i opakovaná přítomnost zedníčka skalního v polovině dubna, kdy už u nás tyto vzácné zimní hosty nepozorujeme. Přímou na Býčí skále vybíral potravu v těsné blízkosti hnízda s inkubující samicí. Ta na to nikterak nereagovala, na rozdíl od poštolek, které si útok neodpustily. Ale zedníček se jim elegantně vyhnul a pokračoval ve své činnosti.

Sokoli stěhovaví se tedy do Moravského krasu navrátili samovolně a úspěšně. Už skoro 10 let je tu opět potkáváme a oni nám dělají radost třeba desítkami úspěšně vyvedených mláďat. Přes některé problémy, které se nám nevyhýbají, doufáme, že tu budou úspěšně hnízdit i nadále. A pokud byste se chtěli dozvědět více, najdete další informace i fotky a videa na adrese: sokolmk.webnode.cz. ■